

УДК 347.97/.99

О. В. Лепей*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

ЩОДО ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ КЛАСИЧНОЇ МОДЕЛІ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

Конституцією України передбачено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних (ч. 5 ст. 124); у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних (ч. 1 ст. 127); судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 4 ст. 129). Суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції. Відповідно до ч. 3 ст. 31, КПК складається з двох професійних суддів та трьох присяжних. За клопотанням звинуваченого суд присяжних здійснює кримінальне провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі.

Здійснення кримінального провадження в суді присяжних регулюється ст. ст. 383–391 параграфу 2 глави 30 КПК, якими визначено порядок провадження в суді присяжних, роз'яснення права на суд присяжних, виклик присяжних, права і обов'язки присяжного, відбір присяжних у суді, приведення присяжних до присяги, недопустимість незаконного впливу на присяжного, усунення присяжного, порядок наради і голосування в суді присяжних.

Організаційні та процесуальні аспекти суду присяжних досліджували С.В. Андрусенко, А.Б. Войнарович, І.Р. Волоско, С.О. Іваницький, Н.С. Карпов, Ю.В. Лисюк, І.О. Рощина, В.І. Теремецький, В.М. Тертишник, С.О. Цигалій, А.А. Черечук, В.М. Щерба, О.Г. Яновська та ін.

Метою статті є розгляд питання про недоцільність функціонування суду присяжних у визначеній законодавцем процесуальній формі та запровадження класичної моделі цього суду.

У ч.3 ст.383 КПК передбачено, що усі питання, пов'язані із судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч.3 ст.331 цього Кодексу, судді і присяжні вирішують спільно.

Отже, під час ухвалення вироку професійні судді та присяжні зобов'язані спільно вирішувати питання, які визначені у ч. 1 ст. 368 КПК, зокрема те, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений, чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення, чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення, чи є обстави-

ни, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, які саме; яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи має він її відбувати, чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов, якщо так, то на чію користь, у якому розмірі та в якому порядку, чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який учинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого ч. 2 ст. 94 Кримінального кодексу України, чи слід у випадках, передбачених ст. 96 Кримінального кодексу України, застосувати до обвинуваченого примусове лікування, що належить учинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами, на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі, як учинити із заходами забезпечення кримінального провадження.

Стаття 391 КПК визначає, що нарадою суду присяжних керує голова, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ст. 368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Питання вирішуються простою більшістю голосів. Голова голосує останнім. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. Під час виникнення розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування. Кожен зі складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення. Коли серед більшості складу суду, яка прийняла рішення, відсутні професійні судді, голова зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Деякі науковці вважають правильним підхід українського законодавця до закріплення спільної колегії професійних суддів та присяжних, які разом досліджують як питання факту, так і права. Так, наприклад, І.Р. Волоско стверджує, що та-

кий порядок «цілком вписується в європейську континентальну модель кримінального процесу та в сучасних умовах дозволить забезпечити належну участь народу у відправленні кримінально-судочинства» [1, с. 10].

Більшість науковців критично оцінюють визначений законодавцем порядок спільної наради і голосування професійних суддів та присяжних із питань, передбачених ст. 368 КПК.

Так, В.М. Щерба зазначає, що «зі змісту ст. ст. 383-391 КПК можна дійти висновку, що порядок провадження у суді присяжних визначений досить повно. Однак підхід до регулювання цього провадження, на наш погляд, не є правильним. Це пояснюється тим, що згідно з ч.3 ст.383 КПК, усі питання, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді і присяжні вирішують спільно. Таке провадження не має нічого спільного з класичним судом присяжних. За такою процедурою, встановленою КПК 1960 року, раніше розглядалися кримінальні справи професійними суддями за участю народних засідателів» [2, с. 605].

С.В. Андрусенко звертає увагу на один з аргументів противників суду присяжних: суд присяжних із трьох людей не є класичним «судом присяжних». Це відмінна модель від тієї, що пропонувалась розробниками КПК раніше, «за якою рішення щодо факту самого злочину та наявності вини підсудного ухвалює не професійний суд, а лава присяжних, тобто обрані у той чи інший спосіб громадяни України у кількості шести або дванадцяти осіб. За таких умов рішення щодо його вини та скоєного злочину ухвалюють саме громадяни. Професійний же суд, якщо ухвалене рішення щодо наявності такої вини, здійснює кваліфікацію злочину і застосовує міру покарання» [3, с. 294].

І.О. Рощина та С.О. Цигалій наголошують на тому, що, виходячи з вимог ст. 368 КПК, «присяжні не користуються ні незалежністю, ні правом самостійного прийняття рішення, тому вони не можуть постановити правильне рішення. Отже, ця роль повністю зведена до прав народних засідателів, які були в СРСР, а потім і в Україні, яких у народі називали «кивалами» за згоду з усіма рішеннями головуєчого в суді» [4, с. 191].

Далі науковці зазначають, що з «урахуванням світової практики і теорії колегія присяжних має бути відокремлена від професійного судді (суду) і наділена повноваженнями приймати рішення, чи винен підсудний і пред'явити йому злочин чи ні. А якщо це так, то виникає закономірне питання: «Чому законодавець України не врахував світову практику про суд присяжних, а винайшов те, що не дає ніякої користі у попередженні корупції в судовій системі?». Відповідь, на нашу думку, може бути тільки одна. Вона полягає в тому, що законодавець і не думав навіть про введення апро-

бованого в багатьох країнах протягом тривалого часу інституту присяжних, а мав на меті зберегти корумповану судову систему [4, с. 191-192].

В.Т. Тертишник зауважує, що у КПК зроблена спроба визначити процесуальну форму діяльності суду присяжних. «Але сама ідея суду присяжних тут витерпіла значну мімікрію і до неможливості спотворена» [5, с.529]. Він не погоджується з тим, що усі питання, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно: «Ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже, практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно із суддями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і судів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя» [5, с. 530].

Науковець дійшов висновку, що суд присяжних має відроджуватись у класичній його моделі [6, с. 276–277; 7, с. 239–240]. Особливості цієї моделі такі: «поділ судової влади на два відносно самостійні інституції (суд присяжних та професійний суддя), які взаємно контролюють один одного, що створює додаткові важелі стримувань і противаг проти свавілля й можливих проявів корупції та зменшує можливості судових помилок; відокремлення питання про винність (це питання вирішується присяжними в вердикті) від питання про покарання (це питання вирішує суддя в вирокі), що обмежує можливості зловживання, корупції та свавілля; активізація ретельного безпосереднього дослідження доказів в суді та змагальності сторін, чому сприяє, зокрема, той факт, що до початку судового розгляду присяжні не знайомляться з кримінальною справою; колегіальність прийняття вердикту та численність суддів і широкі права їх відводу, що значно обмежує можливості тиску та корупційних проявів» [8, с. 145–146].

Т.В. Омельченко зазначає, що передбачений КПК суд присяжних за формою таким не є. «Народне представництво у кримінальному провадженні у складі однієї з суддями колегії називається судом шеффенів, аналог інституту народних засідателів радянського періоду, але ніяк не суд присяжних» [9, с. 122].

М.С. Курманова вказує на те, що запроваджено фактично нову форму участі народних засідателів під вивіскою суду присяжних. До КПК «слід внести зміни, які надавали б можливість самостійного винесення присяжними вердикту щодо винуватості чи невинуватості обвинуваченого без вирішення питання про застосування права» [10, с. 213–214].

В.І. Теремецький на підставі проведеного дослідження дійшов такого висновку: «Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо тяжких та особливо тяжких злочинів за клопотанням обвинуваченого необхідно здійснювати судом присяжних у його класичній формі, за якою тільки колегія присяжних має право вирішувати питання про винуватість чи невинуватість підсудного, а питання про покарання – професійні судді у вироку. За такої форми судочинства мінімізується вплив професійних суддів на думку присяжних під час ухвалення вироку у справі» [11, с. 733].

Т.С. Леоненко, досліджуючи ч.3 ст.383 КПК, зазначає, що у «даному випадку виникає логічне запитання, якщо присяжні приймають спільні рішення з професійними суддями, чи можемо ми назвати «суд присяжних» за КПК України повноцінним, з юридичного боку, інститутом?» [12, с. 65]. «На наш погляд, вітчизняний інститут присяжних є за формою і за змістом аналогом інституту народних засідателів у кримінальному судочинстві, який було скасовано Верховною Радою України Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо участі народних засідателів» від 19.05.2011р.» [12, с. 65].

Ю.В. Лисюк зазначає, що положення ст. 331 КПК викликають багато запитань, оскільки вони відсувають функції суду присяжних у кримінальному провадженні на другорядне місце. Первинним підтвердженням цього є положення ч. 1 ст. 391 КПК, які надають голові право керувати нарадою суддів і присяжних, ставити питання на обговорення, проводити відкрите голосування, вести підрахунок голосів. Коментуючи це положення, багато науковців відразу ж відреагували негативно, оскільки це положення фактично руйнує процесуальну справедливість здійснення судового провадження та дещо відстороняє від основних концепцій існування цього інституту [13, с. 202].

Із наведеною науковою аргументацією слід погодитися. Справді, не відповідає класичній моделі суду присяжних, яка передбачена у США, Великобританії та у багатьох інших країнах світу, порядок, згідно з яким усі питання, пов'язані із судовим розглядом, професійні судді та присяжні вирішують спільно. У науці кримінального процесу слушно зазначається, що давно обіцяне започаткування в Україні суду присяжних так і не відбулось. Із ст. ст. 31, 383–391 КПК можна дійти висновку, що «йдеться не про присяжних у класичному розумінні цього поняття, а про народних засідателів ще радянського штибу» [14, с. 10].

В Україні необхідно запровадити модель суду присяжних, особливістю якого є його поділ на дві

автономні колегії: колегію присяжних та колегію професійних суддів. Це дозволяє відокремити питання про винуватість від питання про покарання [15, с. 14]. У юридичній літературі підкреслюється, що саме роздільна нарада присяжних без участі суддів-професіоналів є істотною особливістю такого суду і саме у самостійності прийняття присяжними рішень полягає перевага цієї форми суду [16, с. 711].

Присяжні у вердикті мають дати відповідь на питання про те, чи доведено, що діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, мало місце, чи доведено, що це діяння вчинив обвинувачений, чи винен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення. Професійні судді мають вирішити у вироку питання про покарання.

Література

1. Волоско І.Р. Суд присяжних в Україні: особливості формування та діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2017. 16 с.
2. Щербак В.М. Деякі питання провадження в суді присяжних за новим КПК України. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків: ХНУВС, 2012. С. 602–605.
3. Андрусенко С.В. Проблемні питання створення та функціонування суду присяжних в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 289–296.
4. Рощина І.О., Цигалій С.О. Суд присяжних в Україні: актуальні питання реформування. *Юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 188–193.
5. Тертишник В.М. Суд присяжних: новела кримінального судочинства України. *Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі*: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). Харків: ХНУВС, 2012. С. 529–532.
6. Тертишник В.М. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України. *Право України*. 2012. № 7. С. 274–278.
7. Тертишник В.М. Кримінальний процес України. Особлива частина: підручник. Академічне видання. Київ: Алерта, 2014. 420 с.
8. Тертишник В.М. Суд присяжних за новим КПК України. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2013 року; Таврійський нац. ун-т імені В.І. Вернадського. Сімферополь: ДІАІПІ, 2013. С. 145–146.
9. Омельченко Т.В. Теоретические аспекты судебного-следственной практики по Уголовному процессуальному кодексу Украины. *Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики*: матеріали міжнародної науково-прак-

тичної конференції, 18–19 квітня 2013 року; Таврійський нац. ун-т імені В.І.Вернадського. Сімферополь: ДІАЙПІ, 2013. С. 121–123.

10. Курманова М.С. Суд присяжних за новим КПК України. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції*. Матеріали укр.-польск. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 212–214.

11. Теремецький В.І. Особливості впровадження суду присяжних за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Форум права*. 2012. № 3. С. 728–735.

12. Леоненко Т.Є. Організаційно-правові проблеми функціонування суду присяжних за новим кримінальним процесуальним законодавством України. *Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки*: матеріали круглого столу 20 листопада 2013р. / за ред. В.М. Огаренка та ін. Запоріжжя: КПУ, 2013. С. 65–67.

13. Лисюк Ю.В. Суд присяжних в Україні: шлях до відродження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 200–204.

14. Теньков С. Новий КПК: час довгоочікуваних і принципових змін. *Юридичний вісник України*. 2013. № 3. С. 10.

15. Карпов Н.С. Усунення присяжного від подальшої участі в судовому розгляді. *Фінансові розслідування: імплементація європейського досвіду в Україні*: матеріали міжн. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 19 травня 2017 р.). Ірпінь: НВТ «Правник», 2017. С. 12–20.

16. Чангулі Г.І. Суд присяжних – анахронізм чи необхідність. *Антологія української юридичної думки: в 10 т. Київ: Юридична книга, 2004. Т. 9: Юридична наука радянської доби*. 846 с.

Анотація

Лепей О. В. Щодо запровадження в Україні класичної моделі суду присяжних. – Стаття.

Досліджено питання про порядок наради і голосування в суді присяжних. Зроблено висновок, що інститут присяжних є за формою і за змістом аналогом скасованого інституту народних засідателів у кримінальному судочинстві. Запропоновано запровадити в Україні класичну модель суду присяжних.

Ключові слова: присяжні, професійні судді, суд присяжних, нарада, голосування.

Аннотация

Лепей Е. В. Относительно введения в Украине классической модели суда присяжных. – Статья.

Исследован вопрос о порядке совещания и голосования в суде присяжных. Сделан вывод, что институт присяжных есть по форме и по содержанию аналогом отмененного института народных заседателей в уголовном процессе. Предложено предусмотреть в Украине классическую модель суда присяжных.

Ключевые слова: присяжные, профессиональные судьи, суд присяжных, совещание, голосование.

Summary

Lepoi O. V. Concerning introduction of the classical model of the jury trial in Ukraine. – Article.

The issue of the order of the meeting and voting in the jury was examined. It is concluded that the institution of the jury is in form and in content an analog of the abolished institute of people's assessors in the criminal process. It is proposed to provide in Ukraine a classical jury trial model.

Key words: jurymen, professional judges, jury trial, meeting, voting.